

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍԻ ԱՍՈՐԱԿԱՆ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ*

ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ²⁹ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐԻ,
ՈՐԸ ԼՈՒՍԱՎՈՐԵՑ³⁰ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ԵՎ ԴԵՎԵՐԻ ՄՈԼՈՐՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ՈՒ
ԿՈՒՊԱՇՏՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԴԱՐՁՐԵՑ ԴԵՊԻ ՃԾՄԱՐԻՑ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ
ԽԱՉԻ ՊԱՇՏԱՄՈՒՆՔԸ

1. Հայաստանում կար Սանատրուկ³¹ ա-
նունով մի թագավոր, որը Քրիստոսին նա-
մակ գրող Ուոհայի Արգար թագավորի
քեռորդին էր: Ասում են, որ նա Դավիթ
արքայի ու մարգարեի ցեղից էր: Այստեղից
էլ Հայաստանի բոլոր թագավորները Դավ-
թի տնից են համարվում:

2. Հայոց այս թագավորի՝ Սանատրուկի
օրոք հայտնվեց³² Ղևին, որի մականունն
էր Թադեոս, աշխնքն՝ Ադդե³³, և նրանց
քարոզեց հավատի խոսքը: Սանատրուկը՝
Արգար թագավորի քեռորդին, ընդունեց
նրան:

3. Լսելով այդ՝ հայոց նախարարները³⁴
հավաքվեցին եկան նրա մոտ ու ասացին
նրան. «Քեզ վայել չէ լքել քո նախնիների
ստույղանքներին»: Նա էլ կատարեց նրանց
կամքը և վերադարձավ իր նախկին մոլո-

րությանը:

4. Իսկ Ադդեին բարձրացրին մի բլուր,
որտեղ և նա սպանվեց նրանց ձեռքով ու
թաղվեց հավատացյալ մարդկանց կողմից:
Ծառ ժամանակ անց Սանատրուկը մահա-
ցավ: Նրանից հետո թագավորեց Արտա-
շեսը³⁵, որը նույնպես մահացավ:

5. Նրանից հետո թագավորեց Խոսրո-
վը³⁶, մի հզոր և դաժան մարդ: Սա հաղթեց
բազում թագավորների և կոտորեց նրանց,
ծառանգելով նաև նրանց հողերը: Նրանից
սարսափում էր նույնիսկ Թավրիզի³⁷ պար-
թևագուն³⁸ մեծ արքան, որը նրան թագա-
վոր էր կարգել:

6. Խոսրովն ուներ Անակ³⁹ անունով մի
եղբայր: Այս Անակը դիմեց Թավրիզի ար-
քային, ասելով. «Մի վախենա իմ եղբորից,
քանզի եթե դու կամենաս, ես կգնամ ու
կսպանեմ նրան խորամանկությամբ»:

7. Այս բանը լսելով՝ Թավրիզի մեծ ար-
քան անչափ ուրախացավ ու նրան ճանա-
պարհ դրեց: Անակը շարժվեց իր ողջ զոր-
քի, կանանց, որդիների ու բոլոր տնեցի-
ների ուղեկցությամբ և ճանապարհ ընկավ՝
եղբոր մոտ գնալու համար:

* Ծարունակված «Էջմիածին» ամսագրի 1987
թվականի № № ԺԱ.—ԺԲ-ից:

²⁹ Բնագրում՝ «դարձյալ պատմություն» (twb
(šcyt)): Ասորական ձեռագրերում «դարձյալ» բառը
նյութերի հաջորդականությունն ընդգծելու մի եղա-
նակ է և չի մտնում որևէ որոշակի բնագրի վեր-
նագրի կազմի մեջ:

³⁰ Բնագրում՝ «ուսուցանեց (վարդապետեց)»
(lmdh):

³¹ Բնագրում՝ sōr w g. վերջին բաղաձայնի ձայն-
նադրումը արդյունք է հայոց լեզվի արևմտյան բար-
բառների արտասանության:

³² Բնագրում՝ «եկավ» (t'):

³³ Թադեոս ստաքլայի ստորական անվանաձևը
(dy):

³⁴ Բնագրում՝ «թագավորները» (mlky):

³⁵ Բնագրում՝ rtxšš, հմմտ. M. van Esbroeck, Un
nouveau témoin, p. 101.

³⁶ Բնագրում՝ ksrwn. հմմտ. անդ, էջ 103:

³⁷ Բնագրում՝ tpryz. հնարավոր է որոշ աղավա-
ղում:

³⁸ Բնագրում՝ աղավաղված blb'b w'lb'b. Հատ
Մ. վան Էսբրոկի՝ սա հայերեն «Պահլավա եւ եղ-
բայր» բառերի տառադարձությունն է:

³⁹ Բնագրում՝ 'ng. վերջին բաղաձայնի մասին
տե՛ս ծանոթ. 31:

8. Երբ նա հասավ մի քաղաքի, նրա բանակը դադար առավ այնտեղ: Իսկ ինքը քարձրացավ այն բլուրը, որտեղ պսակի էր արժանացել Ադդե առաքյալը, և այդ գիշեր անցեց իր կնոջ հետ: Վերջինս հոյացավ նրանից այս Գրիգորին, որը լուսավորեց⁴⁰ ողջ Հայաստանը:

9. Դրանից հետո, երբ նա հասավ Դվին⁴¹ քաղաքը և այդ մասին լսեց նրա եղբայր Խոսրովը, մեծ գործով ելավ նրան ընդունալ ու, ուրախությամբ ընդունելով նրան, ասաց. «Ահա ես կործանեցի քաղում թագավորների ու ժառանգեցի նրանց երկրները: Նստիր, արդ, ինձ մոտ, որպեսզի լինես իմ աջակիցն այս թագավորության մեջ»:

10. Անակն իր հերթին նրան ասաց. «Հենց նրա համար եմ եկել, որպեսզի մեր խոսքը մեկ լինի և մենք միաճենք ողջ աշխարհը»: Եվ Խոսրովը նրան իշխան կարգեց իր ողջ ունեցվածքի վրա, և այդ ձմեռ նրանք անցկացրին փոխադարձ ուրախությամբ ու կերուխումով:

11. Երբ եկավ ամառը, անց խոտը, և անասուններն ապահովվեցին կերով ու օրերը տաքացան, Խոսրովը հավաքեց իր ողջ բանակը՝ Թավրիզի մեծ արքայի հետ պատերազմելու համար:

12. Իսկ Անակը՝ նրա եղբայրը, մտածում էր, թե ինչ հնար գտնի սպանելու նրան, ինչպես խոստացել էր Թավրիզի մեծ արքային:

13. Երբ Խոսրովը մեծաթիվ զորաբանակներ հավաքեց, նրանք ճամբար դրին մի մեծ և ընդարձակ դաշտում, Դվինի դիմաց: Մի օր, մինչ Խոսրով և Անակ եղբայրները շրջում էին դաշտում ու խորհրդակցում ինչ-ինչ գործերի մասին և բավականին հեռացել էին ճամբարից, Անակը, որը թաքուն⁴² սուր էր կրում, արով հարվածեց Խոսրովին ու թողեց ընկած, կարծելով, թե մեռած է:

14. Երբ նրա ծառաները եկան ու տեսան նրան, պարզվեց, որ նրա մեջ դեռևս շունչ կա: Եվ նա ասաց նրան. «Ապանեցեք իմ եղբորն ու նրա տան բոլոր անդամներին⁴³, ինչպես նաև նրա հետ եղող բոլոր ռազմիկներին»:

15. Հետապնդելով և հասնելով նրան Դվինի դաշտի գետի մոտ, նրանք խեղդե-

ցին նրան այդ գետում ու կոտորեցին նրա տան անդամներին:

16. Իսկ Գրիգորի՝ այս Անակի որդու դայակը, դեռևս երկու ամսական Գրիգորին նետեց իր ծոցը և, փրկելով նրան կոտորածից, փախավ Հունաց երկիրը:

17. Նա բնակություն հաստատեց Նեոկեսարիա քաղաքում և այնտեղ էլ քրիստոնյա դարձավ: Գրիգորին նա դաստիարակեց Աստծու երկյուղով և Սուրբ Գրքի ընթերցանությամբ:

18. Իսկ մինչ այդ, լսելով Խոսրովի սպանության մասին, Թավրիզի մեծ արքան անչափ ուրախացավ և մեծաթիվ զորք հավաքած շարժվեց դեպի Դվին: Նա կոտորեց Խոսրովի տան բոլոր անդամներին ու նրա բոլոր մեծամեծներին և գրավեց նրա երկիրը:

19. Խոսրովն ուներ երեք տարեկան մի որդի, որը կոչվում էր Տրդատ⁴⁴: Սրան էլ իր դայակը փախցրեց Հունաց երկիրը, Լիկիանոս բռնակալի մոտ, ծանուցելով նրան, որ Հայոց արքայի որդին է: Նա մեծ պատվի արժանացրեց նրան, և նա գորեղ ու հսկայազուն մանուկ դարձավ:

20. Երբ սրա հորեղբորորդին՝ Գրիգորը, տասնհինգ տարեկան դարձավ, նրա դայակը նրան կին առավ: Եվ նա նրանից մի որդի ծնեց, որին կոչեց Վրթանես անուգով: Ծնեց նաև մեկ ուրիշը, որին անվանեց Ռատակես⁴⁵: Ապա Գրիգորը հարցրեց իր դայակին, թե ովքեր են իր ծնողները:

21. Այնժամ նա պատմեց նրա ծնողների ողջ պատմությունը, թե ինչպես նրա հայրը սպանեց իր եղբորը և ինչպես սպանվեց ինքը, նաև՝ նրա հորեղբորորդի Տրդատի մասին, որն ազատվեց և գտնվում է Լիկիանոս բռնակալի մոտ:

22. Ապա Գրիգորը կանչեց իր կնոջը և նրան երկարորեն հորդորեց, որպեսզի իրենք լքեն աշխարհը և ապրեն սրբությամբ: Եվ նա համաձայնեց դրան:

23. Այնուհետև թողեց նրան ու իր որդիներին և գնաց տեղեկանալու իր հորեղբորորդու մասին, որպեսզի նրան ծառայություն մատուցի նրա հոր արյան դիմաց, որին սպանել էր Անակը՝ Գրիգորի հայրը:

24. Դրանից ի վեր, գտնվելով նրա մոտ, նա Աստծու երկյուղով, ողջ արտով և անտրտուն մեծ ծառայություն էր մատուցում

⁴⁰ St'u ծանոթ. 30:

⁴¹ Բնագրում՝ dbyl. Դվինի արաբական անվանումն է. հմմտ. M. van Esbroeck, Un nouveau témoin. p. 15.

⁴² Բնագրում վրիպմամբ տպագրված է mšy փխ mšy.

⁴³ Բնագրում՝ «որդիներին» (lbnny):

⁴⁴ Տրդատ անունը ասորական բնագրում տառադարձված է հետևյալ ձևերով. drr, tr'd, trf.

⁴⁵ Բնագրում վրիպմամբ տպագրված է dwsf'qws փխ rwsf'qws.

Արան: Եվ Տրդատը չափազանց զարմանում էր Գրիգորի վրա:

25. Մի օր նա կանչեց Գրիգորին և ասաց Արան. «Քո ծառայությունն ու հնազանդությունը շատ վայելուչ են, սակայն դու մի թերություն ունես, որ չես երկրորդագույն աստվածներին: Եվ եթե կատարյալ լինելու համար անես նաև այդ բանը՝ երկրպագես աստվածներին, ես քեզ կկարգեմ իմ ողջ ունեցվածքի վրա, և դու կդառնաս իմ փոխանորդը»:

26. Գրիգորն ասաց Արան. «Ես ձեռագործներին չեմ երկրպագի, քանի որ Արանցից շահ չկա, և Արանք մույնիսկ իրենց չեն կարող օգնել: Արդ, ես ծառայում եմ քեզ և իմ վարձն ստանում Աստծուց, որն ըստեղծել է երկինքն ու երկիրը և Արանցում եղած ամեն ինչ, որին էլ հենց երկրպագում եմ»:

27. Տրդատը շատ ջանք թափեց Գրիգորի վրա, բայց չկարողանալով համոզել, ձեռք բաշեց Արանից:

28. Այդ ժամանակ կար մի դաժան բրդնակալ, հնարավորին չափ հսկայական ուժով, որը պատերազմի մեջ էր Դիոկղետիանոսի հետ: Վստահ լինելով իր ուժի վրա, նա Դիոկղետիանոսին հղեց հետևյալը.

29. «Մենք չենք ցանկանում, որ մեր բանակները մարտնչեն իրար հետ, և մեր միջև արյունահեղություն լինի: Այլ հանդիպենք իրար ես ու դու, և ով սպանի իր մրցակցին⁴⁶, թող Արան պատկանի ողջ թագավորությունը»:

30. Երբ սուրհանդակը հասավ Դիոկղետիանոսի մոտ, սա Արան պահեց իր կողքին⁴⁷ և իր ողջ տերությանը հրահանգեց զորք հավաքել և գալ իր մոտ:

31. Այնուհետև Լիկիանոսը, որի մոտ էր գտնվում Գրիգորի հորեղբորորդի Տրդատը, բազմաքանակ զորք հավաքեց՝ մոտ հինգ հազար, և Տրդատին հետը վերցրած գնաց: Գիշերամուտին Արանք հասան Դիոկղետիանոսի քաղաքը:

32. Եվ կեր փնտրեցին իրենց գրաստների համար, բայց ոչինչ չգտան, քանի որ դարպասները փակ էին: Այնժամ Տրդատը, հայացքն ուղղելով քաղաքի բարձրաբերձ աշտարակներից մեկին, վերցրեց մի երկար

պարան, Արա ծայրին երկաթե կեռ ամրացրեց և նետեց դեպի աշտարակի գագաթը:

33. Մագլցեց քաղաքի ներսը և այդ աշտարակի մեջ գտավ բազմաքանակ գրաստներ ու հարդի խրճեր, որ կուտակված էին այնտեղ անասունների կերակրելու համար:

34. Տրդատը, որ դեռևս քսան տարին չէր լրացրել, մի այնպիսի հսկայական ուժ ուներ, որ անհնար է նկարագրել: Այսպես, նա գրկեց մի ավանակ, Արան դրեց հարդի խրճերի արանքը և նետեց ցած, դեպի բանակատեղին:

35. Այդպես նա կեր նետեց Արանց, մինչև որ բավականացրեց բոլորին, ապա իջավ: Դա արեց իր ուժը ցույց տալու համար: Լիկիանոսը և Արա ողջ բանակը անչափ զարմացան Արա վրա:

36. Երբ առավոտ եղավ և դարպասները բացվեցին, Լիկիանոսն իր զորքի հետ մղտավ քաղաք ու գնաց Դիոկղետիանոսի մոտ:

37. Տեսնելով, որ Արա դեմքը տխուր է և վշտացած, դիմեց Արան ու ասաց. «Ինչ պատճառով է արքան այդպես տրտմած»:

38. Դիոկղետիանոսն ասաց Արան. «Այսինչ ապստամբ բռնակալը ինձ լուր է ուղարկել, ասելով, թե չենք ցանկանում, որ մեր միջև արյունահեղություն լինի, այլ հանդիպենք իրար ես ու դու, և ով ընկճի իր մրցակցին⁴⁸, թող Արան պատկանի ողջ թագավորությունը: Իսկ ես գիտեմ, որ նա հսկայագոր և պատերազմասեր մարդ է»:

39. Արքան ասաց Արան. «Մի՛ տրտմիր դրա համար, քանզի ինձ հետ է մի զորեղ պատանի՝ Հայոց թագավոր Խոսրովի որդի Տրդատը, որի մամը ես երբեք չեմ տեսել: Ժամանելով երեկոյան և դարպասները փակ գտնելով, մենք մնացինք դրսում: Մենք ոչինչ չունեինք գրաստներին կերակրելու համար:

40. Այս Տրդատն էր, որ մագլցեց քաղաք և գրաստներ ու հարդ գտավ: Նա զորկեց մի ավանակ, կապեց հարդի խրճերին և իր հսկայական ուժով նետեց մեզ, կըտացնելով ողջ ճամբարը: Արդ կեր, խմիր և զվարճացիր, քանզի սա կկործանի բռնակալին»:

41. Դիոկղետիանոսը զարմացավ լսածի վրա, կանչել տվեց Տրդատին ու պատմեց Արան այդ բռնակալի մասին: Տրդատը դիմեց Արան ու ասաց. «Մի՛ տրտմիր, տեր իմ ափքա, այլ միայն խոստացիր ինձ, որ երբ հաղթեմ Արան, ինձ զորք տաս, որպես-

⁴⁶ Բնագրում՝ «իր ընկերոջը» (lxviii). Ասորերենում այս կառուցվածքն ունի «մյուս» անորոշ դերանվան իմաստ (ինչպես, օրինակ, «այդ ընդ ընկերի իւրում» Աշանակում է «մեկը մյուսին»):

⁴⁷ Բնագրում՝ lxviii (Արա մոտ). «մոտ» բառը երբ անգամ մույն նախադասության մեջ չկրկնվելու համար, այստեղ թարգմանել ենք «կողքին»:

⁴⁸ Տե՛ս ծանոթ. 46:

զի եւ անվաճեմ իմ անխնայների թագավորությունը»։ Եվ արքան խոստացավ նրան կատարել այդ բանը։

42. Այս Դիոկղետիանոսը ետ ուղարկեց այն բռնակալի սուրհանդակին ու ասաց նրան. «Պատրաստվիր, որպեսզի հանդիպենք իրար պատերազմում»։

43. Այնուհետև, երբ ելան կովի և մարտակարգերը դասավորվեցին, Տրդատին հազցրին Դիոկղետիանոսի հանդերձները, որը նրա գլխին դրեց մահ իր թագը և նրա վրա կապեց իր գեներալահր, հեծցնելով արքայական նծուզին։

44. Բռնակալը ձայն տվեց և ասաց. «Թող մեր մարտակարգերը չմարտնչեն իրար հետ, այլ միայն ես և դու մարտնչենք, և ով հաղթի մեզանից, թող նրան պատկանի թագավորությունը»։

45. Տրդատը, արքայական հանդերձանքով ու գեներալահրով և արքայական թագը դրած գլխին, ելավ նրա դեմ ու ասաց. «Ահա ես»։

46. Այնժամ բռնակալը փորձեց հարվածել Տրդատին գեղարդով և նրան ցած գցել նծուզից։ Տրդատը, թուրը բռնած ձեռքը, խոյացավ բռնակալի վրա, նրան գցեց նծուզից ու, ձեռքով բարձրացնելով նրան, բերեց Դիոկղետիանոսի մոտ։ Իսկ նրա նծուզը վերադարձավ իր ճամբարը։

47. Դիոկղետիանոսն, իր մեծամեծների հետ, շատ ուրախացավ և անվաճեց այդ բռնակալի թագավորությունը։ Դիոկղետիանոսը թագադրեց Տրդատին, նրան բազմաբանակ զորք տվեց և ուղարկեց իր երկիրը, որպեսզի անվաճի իր հայրերի թագավորությունը։

48. Գրիգորը նույնպես գնաց նրա հետ։ Երբ Տրդատը հասավ Եփրատ գետին, հանդիպեց քոչվորների⁴⁹, որոնք գտնվում էին այնտեղ, և նրանց բոլորին կոտորեց։ Նա անցավ Կղեսուրի⁵⁰ երկրով և ամրացրեց այն։ Իսկ այնտեղից մտավ իր հայրերի երկիրը։

49. Տեսնելով նրանց կոտորելը, երկրպագեց նրանց ու մեծամեծ զոհեր մատուցեց արձաններին։ Եվ նրանցից օգնություն խնդրեց, ասելով. «Քանի որ իմ հայրերն

անտեսեցին ձեզ, դուք երես դարձրիք⁵¹ նրանցից։ Սակայն խնդրում եմ ձեզ՝ օգնեք ինձ, ես էլ ձեզ մեծապես կպատվեմ»։

50. Եվ Գրիգորին հրամայեց երկրպագել կոտորեցին։ Գրիգորն ասաց նրան. «Ես չեմ թողնի Աստծուն⁵², որն ստեղծել է երկինքն ու երկիրը, ցերեկն ու գիշերը, արեգակը, լուսինն ու աստղերը, ծովերն ու գետերը, լեռներն ու բլուրները, անասունները՝ չորքոտանիներն ու սողունները, միջատներն ու թռչունները,

51. որն ստեղծել է մահ մարդուն իր պատկերի համեմատ և նրան իշխան կարգել այդ բոլորի վրա, որն ստեղծել է մահ նրանց, ովքեր տեսանելի են կամ անտեսելի, և [չեմ] երկրպագի մարդկանց ձեռքով ստեղծված արձաններին, որոնք ոչ պատիվ են զգում, և ոչ ծաղրանք»։

52. Տրդատը թեև շատ համոզեց նրան, բայց [երբ] մահ չանցաց, դիմեց նրան ու ասաց. «Առաջնորդության և թագավորության փոխարեն, որ ուզում էի քեզ շնորհել, այժմ քեզ կմատնեմ չարաչար կորստյան»։

53. Այնուհետև անօրենը հրամայեց աղբերել՝ մոտ երեք բեռ, որը բարձեցին ու կապեցին նրա վրա և գլխիվայր կախեցին նրան, իսկ տակը աղբ լցրին։ Այդպես մահ մնաց յոթ օր, որից հետո հրամայեց իջեցնել նրան։

54. Եվ Տրդատը դիմեց նրան ու ասաց. «Ո՛ր է երկինքն ու երկիրն ստեղծող քո Աստվածը, որ չազատեց քեզ այս տանջանքից»։

55. Գրիգոր նահատակեց⁵³ ասաց նրան. «Աստվածն իմ երկնքում է։ Նա անում է այն ամենը, ինչ ցանկանում է։ Իշխում է ողջերի ու մեռյալների վրա, և մահ կարող է ինձ ազատել քո ձեռքերից»։

56. Տրդատը զայրացավ, և անօրենը հրամայեց կախել նրան գլխիվայր։ Նրա տակ մի ձագար դրին և վրան ջուր շաղե-

⁵¹ Երես դարձրիք. բնագրում՝ 'smwtwn, որը թերևս տպագրական վրիպակ է և պետք է ուղղել 'hmytwn.

⁵² Բնագրում Մ. վան Էսբրոեկի կողմից ընթերցված է 'lh', որը թերևս պետք է ուղղել 'lh.

⁵³ Բնագրում՝ nšyx' (փառաբեր, հաղթական, հուշակալոր). այս բառը Գրիգոր Լուսավորչի նահատակ (մարտիկ, ըմբիշ— ծնչչչչ) մականվան ասորերեն թարգմանությունն է (հմմտ. Դագար Փարպեցի, Պատմություն Հայոց, աշխատությանը Գ. Տեր-Մկրտչյան և Ստ. Մաղխապյան, Տփղիս, 1904, էջ 17, 26, 28 և այլն)։ Բնագրի ոճը պահպանելու համար թարգմանության մեջ նախընտրել ենք գրաբարյան նահատակ բառը։

⁴⁹ Բնագրում՝ b'x', որ քարշումի թարգմանության մեջ վերադարձված է 'l'rb (արաբներ) բառով։

⁵⁰ Հայաստանի սահմաններում Կղեսուրը անունով մի քանի լեռնանցքներ և ամրոցներ են հիշատակվում (տե՛ս Ս. Երեմյան, Հայաստանը ըստ «Աշխարհացոյցի», Երևան, 1963, էջ 59)։ Մ. վան Էսբրոեկի կարծիքով՝ ասորական խմբագրության հեղինակը նկատի ունի Դերջանի լեռնանցքը (տե՛ս M. van Esbroeck, Un nouveau témoin, p. 109)։

ցին, մինչև որ նա ուռալ: Տոթ մարդ կարգեց նրա վրա, որպեսզի ծեծեն նրան և ջուր շաղ տան, և նրանք ծեծեցին նրան: Այդպես նա մնաց երեք օր, որից հետո իջեցնել տվեց նրան:

57. Ու դիմեց նրան և ասաց. «Ո՛ր է քո Աստվածը, որ չկարողացավ ազատել քեզ իմ ձեռքերից»: Քրիստոսի վկան նրան ասաց. «Տես, այս բոլոր տանջանքներով հանդերձ, որոնցով ինձ չարչարեցիր, նա թույլ չտվեց, որ ես մեռնեմ»:

58. Եվ որքան աստիկ հանդիմանեց նրան, նա տեղի չտվեց: Հրամայեց քերել մի անոթ, որի մեջ կրակի կայծեր լցրին, դրին նրա գլխին ու ամրացրին վրան: Այդպես նա մնաց յոթ օր, որից հետո հրամայեց իջեցնել այն:

59. Դարձյալ բազմիցս հորդորեց, բայց նա չհնազանդվեց նրան: Եվ հրամայեց դաժանորեն ճզմել նրան, մինչև որ նրա ոսկորները փշրվեն: Երեք մարդ կարգեց նրա վրա, որպեսզի ծեծեն նրան: Եվ այդպես նա մնաց յոթ օր:

60. Դրանից հետո քերին սափրիչի ածելիի պես սրված մի երկաթ և քերեցին նրա գլուխն ու մարմինը: Կրակի մեջ արձիճ հալեցրին և ցողեցին նրա վրա: Հետո Քրիստոսի վկան՝ տեր⁵⁴ Գրիգոր նահատակը, գլխիվայր կախված, աղոթք մատուցեց, ասելով.

61. «Տեր Աստված ամենակալ, գթացող և ողորմած, հաղթություն տուր ինձ և ուղորմիր քո ողջ ժողովրդին: Լուսավորիր այս մարդկանց մտքի աչքերը, որպեսզի նրանք գիտենան, որ դու ես միակ ճշմարիտն Աստված»:

62. Իսկ Տրդատը հրամայեց իջեցնել նրան, դիմեց նրան ու ասաց. «Ես չեմ տեսնում, որ քո Աստվածը, որին դու սիրում ես, որևէ բանով քեզ օգնեց»:

63. Քրիստոսի վկան նրան ասաց. «Աստվածն իմ երկայնամիտ է, լի բարության և ճշմարտությամբ: Նա մեղավորներին մահ չի ցանկանում⁵⁵: Նա էր, որ ինձ ուժ տվեց դիմանալու քո այս խոշտանգումներից, որպեսզի դրանցով դու գիտենաս, որ նա ամենակարող է: Արդ, վախեցիր նրանից և դարձիր առ նա»:

64. Այնուհետև Տրդատը զայրացավ և հրամայեց ծալել նրա ծնկներն ու դնել երկաթյա ոտնակապերի մեջ, դրանք միացնել⁵⁶ իրար և պնդել գամերով, ձեռքերի ու

ոտքերի վրա երկաթներ, իսկ պարանոցին մի մեծ քար դնել և կախել գլխիվայր: Նրա հետ աղպես վարվեցին յոթ օր:

65. Դրանից հետո նրան իջեցրին և երկաթյա փշեր պատրաստեցին: Քրիստոսի վկային գլորեցին դրանց վրա, և նրանք պատառոտեցին նրա մարմինը: Նրա արյունը հոսեց գետնի վրա:

66. Այդ բոլոր խոշտանգումների ընթացքում նրա ոգին զորեղ մնաց: Նա գովերգում էր Աստծուն և աղոթում իր հալածիչների համար, որպեսզի նրանք ընթանան ճշմարտության ճանապարհով, դարձի գան և փրկվեն:

67. Տրդատը կանչեց նրան ու ասաց. «Ո՛ր է քո Աստվածը: Ահա ես քեզ տանջեցի, բայց նա չկարողացավ քեզ օգնել և փրկել իմ ձեռքերից»:

68. Ծշմարիտ վկան՝ տեր Գրիգոր նահատակը, նրան ասաց. «Աստվածն իմ միշտ ինձ հետ է և օգնում է ինձ: Նա հզոր է և ողորմած: Եր ողորմածությամբ նա ինձ ուժ տվեց քո այս բոլոր խոշտանգումների դեմ, որոնց ինձ ենթարկեցիր, որպեսզի դու ճանաչես նրան և գովաբանությամբ դառնաս առ նա: Իսկ ինձ հարության ժամանակ նա քերկրանքի կարծանացնի իր երկնային արքայության մեջ: Եվ եթե դու չդառնաս առ նա, քեզ կտանջի դժոխքում դեռերի հետ, որոնց դու պաշտում ես»:

69. Եվ մինչև նա խոսում էր, [թագավորի] մեծամեծներից մեկը դիմեց նրան ու ասաց. «Ինչո՞ւ ես այդպես վարվում այս ապստամբի հետ: Սա որդին է քո հորեղբոր՝ Անակի, որն սպանեց քո հորը և կործանեց ողջ Հայաստանը: Նա արժանի չէ ապրելու»,—սրբին նա գիտեր նրա դայակի միջոցով:

70. Այնժամ Տրդատը ապշեց ու զարմացավ և հրամայեց նրա ձեռքերն ու ոտքերը պնդել կապանքների մեջ, վզին անուր դնել և նետել վիրապը⁵⁷: Այդպես էլ արեցին և նրան նետեցին վիրապը, որի խորությունը չորս միլիարդ երկարության չափ էր:

71. Այն ցված էր բազում սողուն կենդանիներով, օձերով ու տղմով: Երբ թագավորը թշնամանում էր մեկի հետ, նրան նետում էին այնտեղ: Եվ հրամայեց նրան նետել այդ վիրապը, որտեղ նա մնաց տասնհինգ տարի:

⁵⁴ «Տեր» (mry) բառը Մ. վան Էսթրոկի ֆրանսերեն թարգմանության մեջ բաց է թողված:

⁵⁵ Հմմտ. Եզեկ. ԺԸ, 23, 32:

⁵⁶ Բնագրում ուղղված. Մեզ չհաջողվեց ասորե-

րենի բառարաններում ժող բաղաձայնից կազմված այդպիսի բայ գտնել, ուստի թարգմանում ենք ըստ Մ. վան Էսթրոկի վերծանության:

⁵⁷ Այս և հետագա դեպքերում վիրապ բառի դիմաց ասորերեն բնագրում դրված է gwb' (=գուր) բառը:

72. Իսկ ողորմած և բարեգութքն Աստված, որը պատասխանում է իր ծառաներին և չի անտեսում իր երկրպագուներին, հրեշտակի միջոցով տեղեկացրեց մի այրի կնոջ, որպեսզի ամեն օր մի նկանակ⁵⁸ հաց նետի վիրապը: Եվ աստվածային նախախնամությամբ⁵⁹ տասնհինգ տարի նա արեց այդ բանը՝ ամեն օր մի նկանակ հաց նետեց վիրապը:

73. Դա էր սրբի կերակուրը: Եվ Աստված նրան պահպանեց այդ կենդանիներից, ինչպես որ գրում փրկել էր Դանիելին առյուծներից և նրան հաղթանակ տվել դեմքի՝ նրա թշնամիների նկատմամբ, ու ալմտեղ եղած բոլոր մարդկանց դարձի բերել մոլորությունից:

74. Տրդատը տիրում էր իր հայրերի թագավորությանը և մեծապես հզորանում: Իսկ Դիոկղետիանոսը հալածանք էր սկսել քրիստոնյաների դեմ:

75. Օրերից մի օր նա մի կնոջ շատ գեղեցիկ պատկեր⁶⁰ տեսավ և հրամայեց այդ պատկերի պատճենը վերարտադրել կտավի վրա, շրջել իր ողջ տերության մեջ, մինչև որ իր համար պատճենի նման մի կին գտնեն և զան հաղորդեն իրեն:

76. Դեսպանները փնտրեցին ու կանանց վանքում գտան մի կուսակրոն աղջնակ, որը կոչվում էր Հոփսիսմե⁶¹ և արքայադուստր էր: Նրա հետ էր իր դայակը, որի անունն էր Գայանե⁶²:

77. Վանքում կալին յոթանասունյոթ կրոնավորուհիներ՝ անարատ և սուրբ կանայք: Դեսպանները գնացին տեղեկացնելու թագավորին: Իսկ երկնային թագավորի՝ Քրիստոսի հարսնացուները⁶³, նկատելով այդ, գլխովին ելան ու փախան Հայոց երկիրը:

78. Նրանք բաժանվեցին երկու մասի: Նրանցից քառասունը գնացին Դվինի⁶⁴ կողմերը և բնակվեցին մի ավերված հրեշտանում, որպեսզի ոչ ոք իրենց չճանաչի, իսկ մյուսները գնացին Ավան⁶⁵, Բերկրի⁶⁶ քաղաքի մոտ, և հաստատվեցին լեռնային մի քարայրում:

79. Դրանից հետո, երբ դեսպանները եկան ու Դիոկղետիանոսին տեղեկացրին Հոփսիսմե կրոնավորուհու մասին, նա շատ ուրախացավ, հրահանգեց բերել նրան, ու մեծ ցնծությամբ հարսանիքի ամենայն պատրաստություն տեսավ:

80. Եվ երբ դեսպանները եկան ու չգրտան նրան, ոչ էլ կրոնավորուհիներից մեկին, շատ տխրեցին: Նրանց մասին հարցնելիս ասելով, իմացան, որ գնացել են Հայաստան: Եկան հայտնեցին թագավորին, և նա շատ վշտացավ:

81. Նա նամակ գրեց Տրդատին, ողջուցից հետո նրան ասելով. «Մենք շատ չարիքներ պատճառեցինք քրիստոնյաներին, մեր սրերը հոգեցին նրանց կոտորելուց, և երկիրը ողողվեց նրանց արյամբ, բայց նրանք քանի գնում անում ու բազմանում են: Իսկ նրանց, որոնց մենք կոտորեցինք, նրանք մեծ պատվով են ընկալում ու պաշտում են այն Աստծուն, որին խաչել են հրեաները:

82. Արդ, նրանցից ոմանք, որոնք կոչվում են կրոնավորուհիներ, չհավանելով մեր թագավորությունը, փախել և ապաստան են գտել քո մոտ: Նրանց մեջ են տեսել եմ մի գեղատես աղջնակ, որի նմանը չկա ողջ աշխարհում:

83. Ես անչափ ցնցված եմ նրա պատկերից: Արդ, հրամայիր փնտրել նրան ողջ քո տերության մեջ: Եթե գտնես նրան ու հավանես, վերցրու նրան, իսկ եթե ոչ՝ ուղարկիր ինձ»:

84. Եվ այն բանից հետո, երբ եկավ ստրիանդակն, ու Տրդատը կարդաց նամակը, [մարդ] ուղարկելով, յոթ օր փնտրեց նրան, բայց չգտավ ու շատ տխրեց: Սակայն մի մարդ, որ ճանաչում էր այդ սրբերին, եկավ և տեղեկացրեց Տրդատին:

85. Նու անմիջապես ուղարկեց իր զորքն ու հրամայեց շրջապատել նրանց, որպեսզի չփախչեն: Եվ նրանք եկան ու չորս

⁵⁸ Բնագրում՝ զլւր', հոգնակի թվի նշանով (= նկանակներ). հոգնակիի նշանը, մեր կարծիքով, դրված է սխալմամբ, քանի որ Ագաթանգեղոսի հայերեն բնագրում խոսքը գնում է օրական մեկ նկանակ հացի մասին (հմմտ. Ագաթ. 124):

⁵⁹ Բնագրում վրիպմամբ տպագրված է bmo'brnwt'. պետք է ուղղել bmo'brnwt'.

⁶⁰ Բնագրում՝ ywqn' d'ntt' d'spyr hw' sgy, որ Մ. վան Էսթրոկը թարգմանել է l'image d'une femme très belle (մի շատ գեղեցիկ կնոջ պատկեր):

⁶¹ Բնագրում ինչպես այս, այնպես և հետագա դեպքերում՝ krwpsym'. հմմտ. M. van Esbroeck, Un nouveau témoin, p. 110.

⁶² Բնագրում՝ gy'yn', այլ դեպքերում նաև՝ g'yn'. հմմտ. անդ, էջ 106:

⁶³ Բնագրում՝ mkyrth. Մ. վան Էսթրոկը թարգմանել է les servantes (ստրկանիկները):

⁶⁴ Տե՛ս ծանոթ. 41:

⁶⁵ Բնագրում՝ 'wgn: Այս տեղանվան մասին մամբաման տե՛ս մեր սույն աշխատության առաջաբանը:

⁶⁶ Բնագրում՝ brgry. տե՛ս մեր աշխատության առաջաբանը:

գիմյալ շարքերով շրջապատեցին այն հրմանանը:

86. Տրդատն իր ծառաներից մեկին հրամայեց տեսնել, թե որն է այն [կնոջ] գեղեցկությունը, որին փնտրելու է դիմել հունաց թագավորն, ասելով, թե նրա նմանը չկա ողջ տիեզերքում:

87. Երբ այդ ծառան տեսավ նրան, ապա շեղ նրա գեղեցկությունից ու գնաց ասաց Տրդատ թագավորին, թե նրա գեղեցկության նմանը չկա աշխարհի բոլոր թագավորություններում:

88. Այնժամ Տրդատն ասաց այն սուրհանդակին. «Գնա ասա Դիոկլետիանոսին, որ չեմ գտել նրան, և եթե գտնեմ, կուղարկեմ իրեն»:

89. Եվ Տրդատը Հռիփսիմեին հոյակապ արքայական հանդերձներ ու մեծաքանակ ոսկեղեն ուղարկեց, որպեսզի նա հագնվի, ինչպես նաև ձիեր, որպեսզի նա հեծնի ու գա իր մոտ: Նա հավաքեց իր բոլոր մեծամեծներին և իր թագավորության մարդկանց⁶⁷, որպեսզի իր հետ ուրախանան հարսանիքով:

90. Երգածայնություն, ցանկասեր պարեր ու զանազան խաղեր կազմակերպեց: Հավաքվեցին հազարավոր ու բյուրավոր մարդիկ և ամբոխային ցնծության մեջ կոտորեցին իրար:

91. Այն բանից հետո, երբ մատուցվեցին այն նվերները, որոնց մասին խոսեցինք, Քրիստոսի կույր մերժեց ընդունել դրանք ու չգնաց նրանց հետ: Իսկ բոլոր քույրերը Աստծուն ուղղված միաձայն աղոթքով ու աղերսանքով ասացին.

92. «Աստված, որ փրկեցիր Նոյին ջրհեղեղից ու պահպանեցիր նրան տապալի մեջ, պահպանիր նաև քո աղախնին մեղքի ջրհեղեղից:

93. Աստված, որ ազատեցիր Սառային՝ Աբրահամի կնոջը, Փարավոնի և Արիմելեքի ձեռքերից, այժմ ազատիր նաև քո աղախնին ու հարսնացուին այս անաստված անօրենների ձեռքից:

94. Աստված, որ պահպանեցիր Անանիայի տան մանուկներին հնոցի հրից և նրանց օգնության ուղարկեցիր հրեշտակին, այժմ պահպանիր նաև քո աղախնիներին, որոնք պաշտում են քո անունը և քո համար հայածանքի ենթարկվում: Մեզ օգնության ուղարկիր քո հրեշտակին և հալածիր այս գործը, որը Բաբելոնի բոցի նման պաշարել է մեզ:

95. Ինչպես փրկեցիր Դանիելին առյուծ-

ների գրքում, այնպես փրկիր և մեզ: Եվ ինչպես Նաբուգոդոնոսորը կորցրեց մարդկային կերպարանքն ու անասունի վերածվեց, մինչև հասկացավ ու գիտակցեց, որ դու ես միակ Աստվածը, այնպես վարիր նաև այս աստամբի ու հեթանոսի հետ, որպեսզի չհոխորտա քո ծառաների վրա և իմանա, որ դու ես միակ ճշմարիտ Աստվածը»:

96. Եվ այդ պահին նրանց վրա լույս իջավ ու նրանց մի ձայն հասավ, որն ասում էր. «Լսեցի ձեր աղոթքը, և ինչպես ձեզ ազատեցի Դիոկլետիանոսից, կազատեմ նաև սրանից»:

97. Հանկարծ հողը ցնցվեց երկրաշարժից, և այն ամբարտապան մարդիկ, որոնք հսկում էին նրանց, ընկան իրենց ձիերից, աստիկ ահաբեկված ու դողալով:

98. Իսկ դեսպանները, որոնք նվերներ էին բերել, ու դրանք չէր ընդունել Քրիստոսի աղախինը, գնացին տեղեկացրին Տրդատին: Եվ նա հրամայեց, որ նա գա ծաղրոծանակով, քանզի չէր համաձայնել զալ պատվով:

99. Հետո նրան բռնեցին բերին Տրդատի պալատը: Երգողներն ու մյուս խաղացողները ցնծում և ուրախանում էին՝ կարծես հարս տեսած: Իսկ Տրդատը, տեսնելով նրան, ապշեց նրա գեղեցկությունից և նրան խոստումներ տվեց՝ իր թագավորության տիրուհին դառնալու պայմանով:

100. Դեռևս սուրբ Հռիփսիմեն՝ Քրիստոսի աղախինը, դիմեց նրան ու ասաց. «Ես Քրիստոս արքային եմ պաշտում և նրա հարսնացուն եմ: Քո սիրաշահումներն ու խոստումներն ինձ ամենևին հաճո չեն: Ես երես չեմ թեքի իմ Աստծուց, որն ստեղծել է երկինքն ու երկիրը»:

101. Ծատ բռնադատելուց հետո, երբ նա չհնազանդվեց, ձեռք ձգեց նրան: Սակայն Աստծու աղախինը նրանից ստացած գործությամբ, որ բնակվում էր իր մեջ, նրան հրեց դեսի պատը և պատառոտեց նրա հանդերձները:

102. Եվ առավոտից մինչև իններորդ ժամը սրբուհուն տանջելուց հետո, երբ նրա ուժը սպառվեց, ժամը իննի մոտ դուրս եկավ հաց ուտելու ու հանգստանալու:

103. Միանշեռ երանուհին անձկության մեջ աղոթում և աղերսում էր Աստծուն, որ իրեն ազատի նրանից, ինչպես թռչունը որսորդի որոգայթից:

104. Տրդատը կանչեց նրա դայակին՝ Գալանեին ու ասաց նրան. «Ենդրում եմ քեզ ասես նրան, որ հնազանդվի մեր թագավորությանը և հակառակություն ցույց չտա մեզ, իսկ ես կմեծարեմ նրան, նույ-

⁶⁷ Բնագրում՝ lbny (որդիներին). Մ. վան Էսթրոկը թարգմանել է les sujets (հպատակներին):

միակ թագուհի կդարձնեմ, քեզ էլ մեծ պատվի կարծանացնեմ»։ Գայանեն պատահանեց նրան, ասելով. «Ես նրան կասեմ այդ բաները և ավելի քան այդ»։

105. Ապա Գայանեն Հոփսիմենին ասաց հունարեն. «Տե՛ս, դուստր իմ, ո՛ւմ ես խոստացել պահել քո կուսությունը։ Ո՛չ արդյոք Քրիստոս արքային, որն անապական է և որի արքայությունն անանց ու անսպառ է»։

106. Նրան՝ ով մեղցնում ու կենդանացնում է, նրան՝ ով յուրաքանչյուրին հատուցում է ըստ իր գործերի։ Եվ նրանց, ովքեր կատարում են իր կամքը և ընթանում իր ճանապարհով, ովքեր հալածվում են իր համար և հաճում իրեն համբերում տանջանքների ու մեղությունների,

107. նա հավերժ կհանգստացնի, կուրախացնի ու վայելքների կարծանացնի իր երկնային արքայության մեջ, նրանց այնպիսի ժառանգություն տալով, որ ականջը չի լսել, մարմնավոր աչքը չի տեսել և մարդու սրտից վեր չի բարձրացել⁶⁵։

108. Իսկ նրանց, ովքեր լքում են նրան և շարժվում իրենց չար կամքով, ովքեր սիրում են ժամանակավոր կյանքն ու անցողական աշխարհը, անհետացող վայելքներն ու սպառվող ուրախությունները, կրտանջի անշեշ գեհեճում, խավարի մեջ, որտեղ լույս չկա և որտեղ ոչ որդն է պալատում⁶⁶, ոչ սատանան, որին նրանք հնազանդվել էին։

109. Տե՛ս, դուստր իմ, մի՛ սիրի չարը՝ բարու փոխարեն, և ոչ խավարը՝ լույսի փոխարեն, ոչ էլ սատանային՝ Քրիստոսի փոխարեն, որին դու հարանցել ես»։

110. Բայց այնտեղ կար մեկը, որ գիտեր խոսել հունարեն։ Երբ նա լսեց այս բաները, դրանք հայտնեց արքային։ Եվ նա խփեց նրան քարերով և հրամայեց ջարդել ու փշրել Գայանեի ատամները։

111. Գայանեն դարձյալ ասաց առաքինի Հոփսիմենին. «Աստված, որ օգնեց մանուկ Դավթին, մինչև որ նա հաղթեց փղշտացի հսկա Գողիադին, նույն ինքը կօգնի նաև քո մանկությանը, մինչև որ դու հաղթես այս անաստված ապատամբին»։

112. Նա քեզ կպսակի հաղթանակի պսակով։ Քանզի դու տեսար, թե ինչպես փորձության ժամին, երբ աղոթում էինք հնձանում⁷⁰, Աստված ուղարկեց իր հրեշտակին,

որը ցնցեց նրանց, ովքեր պաշարել էին մեզ, մինչև որ նրանք ընդարմացան ու դարձան մեռյալների պես»։

113. Տրդատը մինչև կեսգիշեր մնաց տանջելու Քրիստոսի աղախանին՝ Հոփսիմենին, նրան պատրեց բազում բաներով, բայց ուժը չպատեց։

114. Արդարև Աստված նրան հաղթանակ շնորհեց նրա (Տրդատի) նկատմամբ, քանի որ սա նրա առջև կարծես թոչնակ էր դարձել, թեև, ինչպես նախապես ասացինք, հույժ գորավոր մի մարդ էր, իսկ նա դեռևս աղջնակ էր։ Եվ նա, դժվարություն կրելով նրանից, թողեց նրան։

115. Այնուհետև երանուհին դուրս եկավ, չնկատվելով ոչ ոքի կողմից, և եկավ քաղաքի երկաթյա դարպասի մոտ։ Այն բացվեց նրա առջև, և նա ելավ ու մոտ մեկ մղոն հեռացավ քաղաքից։

116. Հետո աղոթքի կանգնեց ու ասաց. «Ի՛նչ մատուցեմ քեզ, Տե՛ր Աստված իմ, ինձ տրված բոլոր բարիքներիդ փոխարեն։ Ես ոչինչ չունեմ քեզ մատուցելու։ Միայն անձն իմ, որ դու ստեղծեցիր, կարող եմ քեզ գոհել»։

117. Երբ պալատականներն իմացան, որ Հոփսիմենին փախել է, հետապնդեցին նրան լապտերներով ու փնտրեցին նրան։ Իսկ երբ դարպասը բաց տեսան, ասացին իրար. «Նա կախարդ է»։

118. Հետապնդելով նրան, նրանք հասան նրան, գետնին չորս ցից խփեցին ու նրան կապեցին նրանցից, փորեցին նրա աչքերը, կտրեցին նրա լեզուն ու ձեռքերը, պատռեցին նրա որովայնն ու լցրին քարերով և կտրեցին նրա գլուխը։

119. Մեկատմեկ կտրելով նրա անդամները, նրանք ասում էին. «Սա է նրանց հատուցումը, ովքեր չեն հնազանդվում թագավորին»։ Եվ սուրբ վկան՝ Քրիստոսի աղախին Հոփսիմենին, վախճանվեց վկայության մահատակությամբ։

120. Տրդատը հրամայեց խոշտանգել նաև Հոփսիմենի դայակին՝ Գայանեին, որովհետև նա էր, որ չթողեց նրան կատարել իր կամքը։ Նրանք հանեցին նրա լեզուն պարանոցից, փորեցին նրա աչքերը և փշրեցին նրա սրունքները։ Փշեցին ու մորթազերծ արին նրան, հանեցին նրա մաշկը, և այսպես հոգին ավանդեց Աստծուն։

121. Նա վախճանվեց վկայության պսակով՝ իր երեք այլ ընկերուհիների հետ։

գրչական աղավաղում է տեղի ունեցել. Աշված բառը ամենայն վստահությամբ պետք է ուղղել ճիշտ (հնձանում)։

⁶⁵ Հմմտ. Ա. Կորնթ. Բ, 9։

⁶⁶ Հմմտ. Ես. 42, 24. Մարկ. Թ, 47։

⁷⁰ Բնագրում՝ *եմ'ու'* (քարայրում. Մ. վան Էսթրոկը համապատասխանաբար թարգմանել է *dans la grotte*). Մեզ թվում է, սակայն, որ այստեղ

[Տրդատը] հրամայեց բերել մահ մնացած երեսուներեքին և սրով կոտորեց նրանց: Իսկ նրանցից մեկը, որի անունն էր Մանի, գնաց լեռը և բնակվեց քարանձավում:

122. Եվս մեկը նրանցից հիվանդ էր: Նրան թողին այն հնձանում: Եվ նա աղոթում էր ու ասում. «Տեր իմ, ինձ մի՛ գլորկիր ընկերուհիներին հետ մեռնելուց և մի օտարացրու նրանցից: Այլ ընդունիր իմ հոգին նրանց [հոգիների] հետ և արժանացրու ինձ ընկերուհիներին բախտին»:

123. Եվ մինչև նա աղոթում էր, վրա հասան ու սպանեցին նրան: Եվ այդ սուրբ վկայուհիների մարմինները մեռեցին սատկած անասունների դիակների հետ:

124. Երեք օր հետո Տրդատը հիշեց Հոփսիսիմի գեղեցկությունը և վառվեց նրա սիրուց: Երբ նրան հայտնեցին նրա մահվան մասին, սաստիկ վշտացավ, շարժեց թագն իր գլխից, ո՛չ կերակ, ո՛չ խմեց ու, ողբալով նրա վրա, ասաց. «Նրա անունը չեմ տեսել ո՛չ հույների մեջ, ո՛չ հայերի մեջ, ո՛չ էլ մի այլ տեղ»:

125. Իսկ նրա մեծամեծները մտան նրա մոտ, ամեն կերպ մխիթարեցին նրան ու ասացին. «Գնանք որսի ու գլարճանանք»: Նրա համար պատգարակ բերին, նա նըստեց վրան, և մեծամեծներն ընկերակցեցին նրան:

126. Երբ մեկնեցին, Աստված նրա վրա մի դև ողորկեց. նա ընկավ պատգարակից ու խածատեց իր մարմինը, փոխելով իր մարդկային կերպարանքն ու վերածվելով վարազի:

127. Նա գնաց անտառ և սկսեց արածել վարազների հետ: Դեերը տիրեցին նաև նրա բոլոր մեծամեծների ու բոլոր պալատականների վրա, բացի նրա քրոջից ու կնոջից:

128. Նրանք բոլորն էլ խելակորույս եղան և դիվահարների պես դետուրեմ ընկան: Իսկ Տրդատը արածում էր վարազների հետ ու խոտ էր ուտում: Ժամանակ առ ժամանակ նրա գիտակցությունը վերադառնում էր և նա հիշում էր իր թագավորությունը:

129. Այնուհետև ողորմած ու գթասիրտ Աստված, որը լսում է իր ծառաների աղոթքը, ուլքեր հարածում դիմում են նրան, և որը պատժում է յուրաքանչյուրին ըստ իր կամքի, նա՝ ով կենդանացնում է իր սիրով և պատժում իր գթությամբ, տեսիլքի միջոցով ողորկեց իր հրեշտակին:

130. Եվ նա ասաց նրա քրոջը. «Դուք չունեք մի այլ բժիշկ՝ թագավորին բուժելու և նրան առաջվա պես մարդ դարձնելու, ինչպես նաև նրա մեծամեծների գիտակ-

ցությունը վերականգնելու համար, բացի Գրիգորից, որը ծառան է կենդանի Աստծո՝ երկնքի ու երկրի և նրանցում եղած ամեն ինչի արարչի:

131. Ահա նա մեռված է վիրապը, Արտաշատ⁷¹ քաղաքի մոտ, քանի որ նրան բազում չարչարանքներով տանել ու այնտեղ է նետել Տրդատը, որն այժմ վարազ է դարձել:

132. Այնժամ նրա բույրը կանչեց որոշ մարդկանց, ուլքեր պահպանել էին իրենց գիտակցությունը, և ասաց նրանց. «Գնացեք հանեք Գրիգորին Արտաշատ քաղաքի մոտ գտնվող վիրապից, և նա կբուժի թագավորին ու նրա բոլոր մեծամեծներին»:

133. Նրան պատասխանեցին, ասելով. «Բո մեջ նույնպես դև կա, քանի որ դու ասում ես, թե թագավորին ու նրա մեծամեծներին այժմ կբուժի մի մարդ, որը շղթայակալ ու տանջանքներից ջախջախված մարմնով տառնահինգ տարուց ի վեր մեռված է խոր վիրապը՝ լի չարաբար ու մահացու սողուններով»: Եվ նա լռեց:

134. Մյուս գիշեր տեսիլքը հայտնվեց վարազ դարձած Տրդատի կնոջն ու քրոջը, ասելով նրանց. «Գնա քո եղբոր մոտ, քանզի ժամանակ առ ժամանակ նրա գիտակցությունը վերադառնում է, և նրան հուշիր ասել իր մեծամեծներից մեկին, որ Գրիգորին հանեն վիրապից, և նա բուժի իրեն»:

135. Գնաց գտավ նրան մի թավուտում արածելիս և ասաց նրան, ինչպես ասված էր իրեն: Նա էլ գլուխը խոնարհեց ի նշան «ալո»-ի:

136. Եվ [բույրը] նախարարներից մեկին, որ կոչվում էր Օտա⁷², հրամայեց գործով գնալ Արտաշատ քաղաք և հանել Գրիգորին վիրապից:

137. Երբ Օտան գնաց ու հասավ Արտաշատ, տեղի մեծավորները նրան ողջունելու ելան և հուրընկալեցին նրան: Տեղեկանալով նրա խնդրին, նրան ասացին. «Նրանից ոչինչ չի մնացել, նույնիսկ հոտը, որովհետև վիրապը բնակեցված է չարաբարո կենդանիներով»:

138. Իսկ Օտան, վերցրած չորս երկար պարան, գնաց աղ վիրապի մոտ, դրանք կապեց իրար, նետեց վիրապը, և բարձր ձայնով կանչելով ասաց. «Գրիգոր, Աստծո ծառա, բռնիր, քանզի քո տերն ողորկել է քո ետևից»:

⁷¹ Բնագրում՝ 'ršē. հմմտ. M. van Esbroeck, *L'nonoveru témoin*, p. 101.

⁷² Բնագրում՝ 'wī. հմմտ. M. van Esbroeck, *Un nouveau témoin*, p. 103.

139. Ապա նա շարժեց պարանը ներքե-վից, և նրանք շատ ուրախացան դրանից: Նրան ձորձեր նետեցին, որպեսզի դնի իր կողերին և վրայից կապի պարանը: Եվ նա արեց այդպես. պարանը կապեց իր մեջքից ու ցնցեց նրանց համար:

140. Իսկ նրանք ձգեցին և նրան վեր բարձրացրին: Երբ տեսան նրան, երկրպագեցին նրան, ուրախանալով ու զարմանալով նրա վրա: Նրա մարմինը սևացել էր: Նրան շորեր հագցրին ու գնացին:

141. Տեսնելով նրան, արտաշատցիները մեծապես ցնծացին նրա համար ու զարմացան: Իսկ երբ հասան Տրդատի Վաղարշապատ⁷³ քաղաքը, և քաղաքի բնակիչները լուր ստան, նրանք ցնծությամբ ու մեծ ուրախությամբ նրան դիմավորելու եկան:

142. Վարազ Տրդատը նույնպես եկավ նրա մոտ անտառից, գլուխը խոնարհելով գետին ու երկրպագելով: Այդպես նաև նրա բոլոր մեծամեծները, որոնք արտասվում էին նրա առաջ:

143. Իսկ Քրիստոսի վկան՝ տեր Գրիգոր Աստուանը, աղոթեց և խնդրեց Աստծուց, որ վերադարձնի նրանց գիտակցությունը, որպեսզի նրանք հասկանան և ըմբռնեն, ինչ որ նրանց քարոզելու և ուսուցանելու է՝ քրիստոնեյա դառնալու և ճշմարտության ճանաչողությանը հասնելու համար:

144. Եվ մինչև նա աղոթում էր, նրանց գիտակցությունն անմիջապես վերադարձավ, ինչպես նախկինում: Տրդատի գիտակցությունը նույնպես վերադարձավ, ինչպես անցյալում էր: Եվ խոսում էր մարդու պես, թեև նրա մարմինն ու գլուխը մնում էին վարազի: Նա արտահայտվում ու արտասվում էր սուրբ Գրիգորի աչքի առաջ և պաղատում էր նրան:

145. Եվ Քրիստոսի վկան՝ Գրիգոր Աստուանը, դիմելով նրանց, ասաց. «Ո՛ր եք նետել այն սուրբ կրոնավորումների՝ Քրիստոսի վկաների մարմինները»: Իսկ նրանք ապշեցին ու զարմացան այն բանի վրա, թե լիքնապատ փակված մարդն ինչպես է իմացել այդ սրբերի սպանության մասին:

146. Երբ ցույց տվին դրանք, տեսան, որ դիակները, թեև նետված, բայց պահպանվել էին, և ո՛չ գազանները, ո՛չ էլ թռչուն-

չունները նրանց չէին դիպել: Դրա համար փառաբանեցին Աստծուն և ամրապնդեցին հավատքի մեջ: Նրանցից⁷⁴ հաճելի բույր էր գալիս, ինչպես մի հրաշալի անուշահոտություն:

147. Գրիգորը հավաքեց նրանց դիակները և ոչ ոքի չթողեց մոտենալ դրանց, ասելով. «Դուք իրավունք չունեք դիպչելու այս սրբերի մարմիններին, քանի դեռ չեք ընդունել սուրբ մկրտությունը»: Նրան մատուցեցին թանկարժեք արքայական ըզգեստներ, որպեսզի նրանց պարուրի դրանցով, բայց նա չընդունեց դրանք:

148. Եվ Քրիստոսի վկան՝ տեր Գրիգորը, ինքն իր ձեռքերով հավաքեց այդ մարմինները և, բերելով, իրենց իսկ հանդերձներով պատանեց դրանք ու տեղադրեց այն հնձանում, որտեղ նրանք առաջ բռնակվում էին:

149. Եվ բոլոր նախարարներն ու մնացյալ մարդիկ, ինչպես նաև թագավորը, որ վարազ էր դարձել, խնդրեցին Գրիգորին⁷⁵, ասելով.

150. «Տե՛ր իմ, ներիր մեզ, որ մենք քեզ եմթարկեցինք բազում չարչարանքների և մեր կամքով քեզ կորստյան մատնեցինք: Բայց Աստված քեզ պահպանեց, որ դառնաս մեր փրկիչը: Արդ, տեր իմ, խնդիր քո Աստծուն մեզ համար և թագավորին դարձրու ինչպես առաջ էր, ու մենք կհավատանք քո Աստծուն»:

151. Քրիստոսի վկան՝ տեր Գրիգորը, նրանց հրամայեց քուրձ հագնել և ծոմ պահել: Եվ արեցին⁷⁶ այդպես: Թագավորին նույնպես, որը վարազ էր դարձել, քուրձ հագցրին և ամբողջովին ծածկեցին, բացի աչքերից: Եվ այդպես, մինչև նա ուսուցանում էր նրանց, մնացին վաթսուներեք օր:

152. Նա առաջնորդեց նրանց աշխարհի սկզբնավորումից, թե ինչպես Աստված արարեց երկինքն ու երկիրը և նրանցում եղած ամեն ինչ, որոնք տեսանելի են կամ աներևույթ, ինչպես՝ մինչև ստեղծեց Ադամին, ստուսնան նախանձեց նրան, և սրա խորհրդով նա վտարվեց դրախտից, ինչպես Ադամն ապաշխարեց⁷⁷ իր գործած մեղքի համար:

⁷⁴ Խոսքը վերաբերում է դիակներին:

⁷⁵ Բնագրում վրիպմամբ տպագրված է grygwyws փխ grygwryws.

⁷⁶ Բնագրում՝ ebd (արեց), որն, ըստ երևույթին, պետք է ուղղել ebdw (արեցին):

⁷⁷ Աստիքեն բնագրի tybwt' (ապաշխարություն) բառը Մ. վան Էսթրոկը անուշադրությամբ ընթերցել է tybwt' (բարություն) և համապատասխանաբար թարգմանել է la grâce:

⁷³ Բնագրում ինչպես այս, այնպես և մյուս դեպքերում՝ mšpř. ամենայն հավանականությամբ ասորական բնագրում նախապես եղել է wšpř (walašpāš). w և l տառերի գրչական միացումից հետագայում առաջացել է m տառը. հմմտ. M. van Esbroeck, Un nouveau témoin, p. 112.

153. Եվ թե ինչպես, երբ Նոյի օրոք մեղքը շատացավ, Աստված ջրհեղեղ ուղարկեց ու կործանեց բոլոր մարդկանց և բոլոր տեսանելիներին, բացի Նոյից ու նրա յուրալիներին և նրանցից, որոնց Աստված հրամայեց նրա հետ մտնել տապանը, և Աստված աղ ժամանակ նրան պահպանեց պատուհասից:

154. Դարձյալ, թե ինչպես որոշ ժամանակ անց, երբ մարդիկ աճեցին, խորհեցին

մի մեծ աշտարակ կառուցել, որպեսզի դրանով փրկվեն պատուհասից, և ինչպես Աստված խստեց նրանց լեզուներն ու նրանց ջիւղուցան արեց ողջ երկրում:

155. Նաև, թե ինչպես մարդիկ հեթանոսությունն աշխարհ մտնեցին և ամենայնի արարչին փոխեցին մարդկանց ձեռքով գործված կոտորելի արձանների և նման բաների հետ:

(Ծարուհակելի)